

da megmozgatottság. A klisékhez tapadt, rájuk rétegeződött értelmi vonatkozások, emlékek, a lírai én és a megszemélyesített vers közötti interferencia teljes értékű.

Fenyvesi Ottó verse tehát, saját szavaival, csakugyan „kihullatta tejfogait”. Hogy a továbbiakban mi lesz a sorsa, az nem csupán a költőtől függ, hanem az eljövendő évektől is, melyekben élünk adatott.

UTASI Csaba

A BOMLÁS ÉS VIRÁGZÁS NAGY KORSZAKA

Hanák Péter: *A Kert és a Műhely*. Gondolat, Budapest, 1988

Hanák Péter könyve kultúrtörténeti tanulmányokat foglal magában, amelyek az Osztrák—Magyar Monarchia első világháború előtti negyedszázadának művelődéstörténeti eseményeivel és folyamataival foglalkoznak. Szemléletmódjának sajátosságait a következőképpen összegezi a szerző: „A belső koherenciát — írja a kötetben egybefűzött s tematikailag igen szerteágazó tanulmányokra vonatkozóan — elsősorban a kultúrtörténet szélesebb és általánosabb *művelődési* értelmezése adja meg, közelebről: a civilizációs folyamatnak az egész életmódot és gondolkodásmódot, a hagyományos szokáskultúrát átalakító s a magas kultúrával kölcsönhatásban fejlődő folyamatként való értelmezése.” A kötetben szereplő tanulmányok egymást kölcsönösen továbbértelmező és kiegészítő, mély belső összefüggését javarészt valóban nem a tematikai rokonság adja meg, sőt első pillantásra úgy tűnik, némelyük között vajmi kevés összekapcsolni való akad. A látszat azonban csal, a kötet legfontosabb vonása ugyanis épp szemléletmódjából következik, abból, ahogyan Hanák Péter a művelődéstörténet diszciplínáját értelmezi és könyvében alkalmazza. Szemléletbeli újszerűségének érzékeltetésére érdemes a szerző saját szavaival megfogalmazott meghatározását idézni: „Saját értelmezésem első és legfontosabb pontja annak tisztázása, hogy a diszciplína határait és tartalmát tekintve nem tesztek különbséget »magas« kultúra és városi »tömegkultúra«, illetve a nálunk hagyományosan paraszti jellegűnek tekintett »népi« kultúra között. A művelődéstörténet számára, úgy vélem, nem a kulturális alkotás művészi esztétikai értéke, hanem egy közösség élet- és gondolkodásmódját jellemző reprezentatív érték és valóságrelevancia a mérték. Másodsor, a diszciplína tárgyköréből nem zárnam ki a politikát sem, legalábbis a politikai gondolkodás, a politikai eszmék történetét. Nincs ak abból a racionális-empirikus megfontolásból, hogy a politikai fejlemények, döntések, a hatalom kultúrpolitikája mindig is erősen befolyásolta a kultúra fejlődését, szabad megnyilvánulását (fordítva sajnos jóval kevésbé érvényesül a »kölcsönhatás«), hanem azért is, mert a társadalom szerveződésének, fenntartásának különböző rész-

területei végső soron az egységes emberi alkotó- (és romboló-) tevékenység szorosan összefüggő, egymást át- és átható, s legfeljebb gondolkodás-ökonomiai szempontból szétválasztható megnyilvánulásai.”

A kötet minden egyes tanulmánya a bomlás és virágzás — jobbára egymást kiegészítő — jelenségeit és folyamatait vizsgálja. A polgárosodás és urbanizáció című kötetnyitó tanulmány az iparosodás és polgárosodás folyamatának a lakásépítésben megmutatkozó törekvéseit elemezve a polgári lakás otthontalanná válásáig vezet el, s a szecessziós építkezés kialakulásának indítékaira is fényt vet. Az élet- és gondolkodásmód változásait mutatja meg a halálhoz való viszonyulás megváltozásával foglalkozó tanulmány is. E két egymást kiegészítő elemzés egyúttal jelentős adalékokat tartalmaz a szecessziós ízlés, életérzés és világlátás jobb megismeréséhez, s így tulajdonképpen társadalmi milliőrajzokként is olvashatjuk őket, amelyek áttekinthetőbbé és érzékletesebbé teszik a „magas” kultúra megteremtődésének körülményeit és feltételeit. A Monarchia utolsó negyedszázadára oly jellemző bomlás és virágzás kettőssége a „magas” kultúrában a századforduló éveiben éri el a maga végső kiteljesedését: közérzeti mélypontját, s ugyanakkor a művészi önkifejezés legmagasabb csúcseit. „Sokan felteszik a kérdést — olvashatjuk a kötet címadó tanulmányában —, hogy egy elagott birodalom szikkadt földjén hogyan virágozhatott fel ilyen virágoskert. Impresszionizmus, szecesszió, pszichoanalízis, új zenei iskola — mindezek *fleurs du mal*, monarchiai értelemben a *bomlás* virágai lettek volna? Valóban »a vég könnyű mámore« ihlette ezt a kultúrát, avagy az egész felépítménynek már nem létezett az alapja, csupán káprázatként csillogott?” Bécs és Budapest egymástól sok vonatkozásban eltérő társadalmi és politikai körülményeinek és hatóerőinek összevető elemzésével a bécsi „kivonulás” és a budapesti „bevonulás” indítékainak bonyolult összefüggéseire és gyökereire derít fényt a szerző. A műhelyjellegű budapesti „magas” kultúra vonásait árnyalja tovább A Szent Lélek lovagjától az Új versekig című, Ady szecessziós jegyeit elemző tanulmány. A kötet valamennyi tanulmányában nyomon követhető a hagyományokhoz való viszonyulás megváltozásának folyamata. A századforduló fiatal, értelmiségi nemzedéke az „életmód totális reformját” tűzi ki célul, lázad az érvényben lévő hagyományok és szokások ellen. Felismeri látszat és valóság kettősségét egyéni és közösségi vonatkozásban egyaránt. (A kötet egésze a látszat és valóság kettősségének sajátos közép-kelet-európai (ki)alakulástörténeteként is olvasható.) Az egyén, tulajdon elszemélytelenedése ellen küzdve, a saját személyére szabott halálára való jogáért száll síkra. Az osztrák és a magyar kultúra egymástól eltérő halálpercepciójának összevető vizsgálata egyúttal újabb adalékokat is feltár a két kultúra szecessziós jegyeinek (halálesztétika, halálerotika) alaposabb megismeréséhez. Látszat és valóság kettőssége a megrendült közösségtudat vonatkozásában is érvényre jut, lelepleződik a közösségi eszmék álközösségi volta, illetőleg viszonylagossága, amint arról az 1898. évi párhuzamakcióval fog-

lalkozó tanulmányban kapunk érzékletes képet. „Dinasztiahűség és monarchiai egység — írja Hanák — (...) nemcsak látszólagos, hanem viszonylagos jelenségek voltak Ferenc József birodalmában. Ilyen hűség, ragaszkodás és egyfajta érdekközösség valóban létezett, de csak a dualista államrendszer viszonyítási rendszerében, és nagyon is konkrét történelmi szituációhoz kötöten. (...) Az 1898. évi párhuzamakció nem mondható sikeresnek. Inkább a monarchiai közösségtudat hiányát, mint összetartó erejét bizonyította. A felszín alatti áramlások gyakori feltörése, a sűrűsödő politikai és tudati zavarok Kákánia lakóiban a látszólagosság és viszonylagosság élményét állandósult tudattényezővé szilárdították. Így fejlődött ki bennük idők rendjén egy fölöttébb modern életérzés: az egyénnek a saját személye, saját sorsa és az őt körülvevő rend iránti mélységes bizalmatlansága, amely a mélységes magabiztosság formáját öltötte.”

E kötet tanulmányai a dualista monarchia két fővárosának, Budapest és Bécs élet- és gondolkodásmódjának összehasonlító vizsgálatából merítik tárgyukat. Kétségtelen azonban, hogy ilyen egybevető vizsgálat az egykori monarchia államalakulatának valamennyi területére kiterjeszhető volna. Hetven év választ el bennünket a Habsburg-monarchia felbomlásától. Elegendő idő ahhoz, hogy kulturális örökségünket kutatva és leltározva felismerjük mai élet- és gondolkodásmódunkban sajátos monarchiabeli, közép-kelet-európai hagyományainkat, gyökereinket. Hanák Péter könyve irányadó lehet ebben. Autentikussága, gazdagsága, árnyalt tematikai rétegeztsége révén méltó példa, követendő minta.

JUHASZ Erzsébet

MAGÁNMIZÉRIA ÉS KÖZKALAMAJKA

Hankiss Ágnes: *Széphistória*. Artunion/Széchenyi Könyvkiadó, Budapest, 1988

Hankiss Ágnest azok a helyzetek vonzzák, izgadják, amelyeket talán a mese nyelvének ismert formulájával fejezhetünk ki a legpontosabban: jönni is, maradni is. Vagyis: közte lenni valaminek, őrlődni két lehetőség között. Hankiss Ágnes az ilyen helyzeteket kedveli, sőt keresi, mint tanulmányai bizonyítják, köztük az Erdély függetlenségéért ügyeskedő Bethlen Gáborról szóló, vagy a felvilágosult abszolutizmust vállaló és ugyanakkor ellene is forduló Martinovicsról írt munkája, vagy mint regényéből, a *Széphistóriából* látjuk, melyben mind a szerelem, mind a politika világát az általa kedvelt „váltódramaturgia” elvei szerint építi fel. Szociálpszichológus, mondják, ismétlik majd nyilván regényéről írva, teljesen feleslegesen, mert a *Széphistória* kapcsán minket csakis a regényíró érdekelhet, Hankiss Ágnes eredeti foglalkozásától függetlenül, kizáró-